

Avrupalı Bir Müslüman Olarak İbn Hazm'ın Savaş ve Barış Anlayışı

Mehmet ŞİMŞİR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman

Özet

İslâm'ın Avrupa'da temsilini, yüzyıllar boyunca Endüslü Müslümanlar yapmışlardır. Bu süre zarfında muazzam bir kültür ve medeniyet inşa etmişler, doğunun ve İslâm'ın üstün insani kazanımlarını Avrupalılara tanıtmışlardır. Farklılıklarına rağmen insanların bir arada yaşayabileceklerini en güzel şekilde göstermişlerdir. Hâkimiyetleri dönemlerinde Avrupa'nın farklı etnik yapısının ve değişik din mensuplarının tüm haklarını kullanarak bir ayırımı tabi tutulmaksızın barış içinde yaşayabilmelerini temin etmişlerdir.

Böylesi bir barış ortamında, herkesimin hak ve özgürlükleri ile bir arada yaşamasını temin eden şey; doğru anlaşılması ve uygulanmış İslâm inancıdır. Bunun yanı sıra İslâm'ın doğasında var olan ilme verilen önem, ilmin geliştirilmesi için yapılan teşvik ve ilim adamlarının mevcut tüm ilim metodlarını kullanarak birçok sahada, büyük kazanımları insanlığa sunmuş olmaları da göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Sonuçta, dünya ilimler tarihine etki etmiş birçok ilim adamı bu dönemde, bu coğrafyada yetişmiştir. Yahya b. Yahya el-Leysî (ö. 849), Abbas Kasım b. Firnas (ö. 888), İbn Hazm (ö. 1064), İbn Abdilberr (ö. 1070), Muhammed b. Rüşd (ö. 1198), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 1273), Muhyiddin İbn-i Arabî (ö. 1239), Muhammed b. Haldûn (ö. 1406) bu önemli isimlerden sadece birkaç tanesidir. Bu isimler arasında kendisinden en çok bahsedilen ve İslâm âlemi'nde, Taberî'den sonra en çok eser veren müellif olarak tanınan kimse, İbn Hazm'dır. O, hem kendi döneminde hem de sonraki asırlarda, eserleri ve özellikle Zâhiriye mezhebi için ortaya koymuş olduğu metodoloji ile çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu noktadan hareketle, Avrupalı bir İslâm âlimi olarak ifade edebileceğimiz İbn Hazm'ın savaş ve barış hakkındaki görüşleri, genel İslâm Tarihi'nde konunun seyri açısından da çok büyük önem arz etmektedir.

Biz bu makalemizde, İbn Hazm'ın genel karakteri içinde savaş ve barış anlayışını, en büyük eseri olarak anılan el-Muhalla bi'l-Âsâr adlı yapıtının İslâm'da cihat anlayışını işlediği Kitabü'l-Cihat başlığını esas alarak ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn Hazm, İslâm Tarihi, Savaş, Barış.

As a European Muslim İbn Hazm's Understanding of War and Peace

Abstract

For centuries Andalusian Muslims have represented Islam in Europe. During this time they built a tremendous culture and civilization and they introduced superior humanitarian achievements of East and Islam to Europeans. They show in the best way that people can live together despite their differences. During their ruling periods, They gave rights to the different religious and ethnic groups in Europe and they have ensured them to live in peace without being subjected to any distinction.

In this peaceful environment, everyone's rights and freedoms to live together is ensured by correctly understood and applied Islamic faith. In addition to this things which are inherent in Islam such as the importance of science, encouraging scholars for developing new methods and contributions of scholars to humanity using all available science methods, should not be ignored as they offered great benefits to humanity. As a result many scientists who made great contributions to world science history have been trained in this region during this period. Yahya b. Yahya el-Leysî (d. 849), Abbas Kasım b. Firnas (d. 888), İbn Hazm (d. 1064), İbn Abdilberr (d. 1070), Muhammed b. Rüşd (d. 1198), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (d. 1273), Muhyiddin İbn-i Arabî (d. 1239), Muhammed b. Haldun (d. 1406), are just a few of these important names. İbn Hazm is the most popular one among those names and he is known as the most productive writer in Islamic World after Taberî. Both in his time and in later centuries, he had a very important position with his works and especially with his effort to codification of the Zahiri school of Islamic thought. As a "European Muslim Scholar", İbn Hazm's ideas about war and peace are important, and they should be mentioned in history of Islam in which global peace is spoken.

In this paper, we will try to shed light on İbn Hazm's perception of war and peace on the basis of "Kitab al-Jihad" chapter in his masterpiece al-Muhalla bi'l-Âsâr.

Key Words: İbn Hazm, History of Islam, War, Peace.

1. Giriş

X. yüzyılda Avrupa'da yaşamış olan İbn Hazm, hem hayatı boyunca içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal olaylar, hem de ilmi sahada göstermiş olduğu performans nedeniyle tüm ilmi çevrelerce tanınmış ve araştırma konusu olmuştur. Yaşadığı dönem ve coğrafya da onun bu noktaya ulaşmasında etkili olmuştur. Zira gerek İslâm dünyasındaki ilmi hareketlilik, gerek İslâm Kültür ve Medeniyetinin o dönemde ulaştığı seviye, Ortaçağ Avrupa'sında İbn Hazm'ın yaşadığı Endülüs toplum ve devletini etkili bir konuma çıkartmıştır. Çünkü Doğu Kültür ve Medeniyeti ile İslâm Kültür ve

Medeniyeti tüm birikimlerini kullanarak "Altın Çağ" diye ifade edilen bir devri bu dönemde yaşamış, kazanımlarını büyük ölçüde Endülüs kanalı ile Avrupa milletleri ile tanıştırmıştır (Hızlı, 2011: 77-78). Dolayısıyla Endülüs coğrafyası ve orada yetişmiş olan İslâm Âlimleri ilgi odağı haline gelmiştir.

Bu âlimler arasında farklı ve çok yönlü kişiliği ile İbn Hazm, en çok merak edilen ve araştırılan bir şahsiyet olmuştur. İlim dallarında geniş yelpazeli bir birikime sahip olması, klasik ve modern/dinî ve fenni ilimlerin yanı sıra dil ve edebiyattaki üstün meziyetleri, büyük ölçüde kendisine ait

olan usuller geliştirip ortaya koyması ve tüm çalışmalarının temelini İslâm'ın en temel iki kaynağını yerleştirmesi, bahis mevzuu yapılan her konuda onun görüşünün de dikkate alınması gerektiği gibi bir sonucu doğurmuştur. Yine onun mücadeleci ve tartışmacı ruhu, korkusuz tavırları etkili bir konuma gelmesini temin etmiştir. Bu nedenlerle İslâm'ın savaş ve barış anlayışının anlaşılmasında, Kur'an ve Sünnete dayanan, ama farklı bir bakış açısını da metodu gereği ortaya koymuş bulunan İbn Hazm'ın savaş ve barışa yaklaşımını gündeme getirmek son derece faydalı olacaktır.

İslâm'ın ve dolayısıyla Müslümanların savaş ve barış hakkındaki tavırlarının ne olduğunu ortaya koymak, bugün itibarıyla İslâm Âlemi'ne yapılabilecek en önemli hizmetlerden biridir. Zira günümüzde, hakkında en çok konuşulan konu; İslâm'ın ve Müslümanların savaş ve barış konusundaki tutumlarıdır. Kimileri çeşitli gerekçelerle İslâm'ı ve Müslümanları savaş yanlısı göstermekte, kimileri ise savunma mekanizması ile İslâm'a ve Müslümanlara göre savaşın sadece olağanüstü durumlarda başvurulacak bir yol olduğu, esasın barış olması gerektiğini söylemektedirler.¹ Bu yaklaşımlar, İslâm Tarihi'nde kendilerine temel teşkil edecek birçok görüş ve olayı delil getirme imkânına da sahiptirler. Örneğin ilk dönem İslâm Tarihinde yaşanan savaşların çokluğuna bakarak, her bir yıl içerisinde en az bir savaş yapılmasının farz olduğunu söyleyenler bile çıkmıştır (Şafî, 1963: IV/188; Serahsî, 1983: X/3-4; Bilmen, 1976: III/404). Buna karşılık savaşın ârizî ve geçici, barışın ise genel ve aslî bir durum olduğunu ifade edenler de vardır (Turnagil, 1977: 80; Hallâf, 1988: 84; Ebu Zehra, trz.: 47; Şeltut Mahmud, 1964: 473; Hamidullah, 1979: 259).

Böylesi bir tartışmayı bir sonuca bağlayabilmek belki de çok mümkün değildir. Ancak İslâm Âleminde ağır basan görüşü ortaya koyabilmek ise mümkündür. Bu da İslâm Âlemi için önemli isimlerin, konu hakkındaki kanaatlerini tek tek ortaya koymakla mümkün olabilir. Zira Âlimlerin hayat hikâyeleri ve ilmî görüşleri ile ilgilenmek aynı zamanda büyük bir bilgi birikimine ulaşmak ve ortak kanaati elde etmek sonucuna ulaştırır (İbn Abdilberr, 1982: I/127). Bu nedenle İbn Hazm gibi önemli bir ismin konu ile alakalı görüşlerini ortaya koymak bu amaca hizmet edebilir. Aslında İslâm'ın Savaş ve Barış" anlayışını ortaya koyabilmek için önemli İslâm Âlimlerinin tek tek bu konudaki konumlarını tespitine yönelik bir dizi çalışma yaparak böylesi bir literatür de oluşturulabilir. Bu sayede daha net sonuçlara ulaşılabilir. Ancak bunun çok kolay olmadığı ve bir miktar zaman alacağı da muhakkaktır. Örneğin; İbn Hazm'ın bu konudaki kanaatini tam olarak ortaya koymak, onun tüm eserlerine bakmayı gerektirecektir. Fakat İbn Hazm'ın İslâm bilim dünyasında en çok eser veren kişilerden biri olması, imha edilenler hariç seksen bin varaklık, dört yüz eserinden bahsedilmesi bunu yapılabilmeyi güçlülüğünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle biz, onun en meşhur eseri olan "el-Muhalla bi'l-Âsâr" adlı kitabının cihat ile ilgili hükümleri tartıştığı "Kitabu'l-Cihat" babında, konuyu ele alış şekline hareketle savaş ve barış hakkındaki kanaatlerini ortaya koymaya çalışacağız.² Zira bu bahiste direkt olarak İslâm'ın savaş ve onunla ilgili ilkeleri

işlenmiştir. Yine de serdedeceğimiz görüşleri, onun "konu ile ilgili net tavrıdır" dememiz doğru olmayabilir. Ama konu ile ilgili genel yaklaşımını ifade edeceği de muhakkaktır.

2. İbn Hazm'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

2.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam ismi, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm b. Gâlib b. Salih b. Süfyan b. Yezid el-Fârisî el-Endülüsî olan İbn Hazm, bazen Ebu Muhammed bazen de Ali künyesini kullanmış, ilmî mahfillerde ise İbn Hazm el-Endülüsî ya da Ali b. Hazm diye meşhur olmuştur (İbn Hazm, trz.a: I/3; İbn Hallikan, 1994: III/325; Zehebî, 1955: III/1146; Zehebî, 1996: XVIII,184-185,188; İbn Hacer, 1996: IV,724-725).

30 Ramazan 383/18 Kasım 993/994'de Kurtuba'da doğmuştur (İbn Başkuvâl, 1995: II/396; İbn Hallikan, 1994: III/325; Zehebî, 1996: XVIII/186). İbn Hazm'ın soyu ile ilgili Hıristiyan bir aileden geldiği şeklinde iddialar olsa da³ O, soyca İran asıllı olup Muaviye'nin kardeşi Yezid b. Ebi Süfyan'ın azatlı bir kölesinden gelmektedir (İbn Hallikan, 1994: III/325; Apaydın, 1999: XX/39-40). Ailesi Endülüs'e gelen ilk Müslümanlardan olup kısa sürede önde gelen kimseler haline gelmişlerdir. Babasının vezirlik görevi yapması İbn Hazm'ın çocukluğunun Kurtuba Sarayı'nda geçmesine, dolayısıyla çok iyi bir eğitim görme imkânı elde etmesine neden olmuştur (Zehebî, 1955: III/1148, 1996: XVIII/186; İbn Hacer, 1996: IV/725; Yıldız (edt.), 1988: IV/489). Saraydaki çocukluk yıllarında, saray kadınları tarafından eğitilerek edebî bir kişiliğe sahip olmuştur. Bunun yanı sıra sarayın eğitimcilerinden aldığı eğitimle de iyi bir ilmî kişiliğe sahip olmuştur.⁴ İlk eğitim ve öğretimi esnasında özellikle Kur'an, kıraat, şiir ve yazı konularında sağlam temeller atmıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarında, dönemin meşhur mutasavvıflarından olan Ebu'l-Hasan b. el-Fâsî'den terbiye görmüş ve ondan çok etkilenmiştir (İbn Hazm, 1985: 102-103; Zehebî, 1955: III/1146; Apaydın, 1999: XX/40). İbn Hazm'ın gençliği döneminde yaşanan siyasi gerilimler esnasında babası hayatını kaybetmiş (1012), bu durum kendisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Balat Mugas, Almeria, Malaga, Hıns el-Kasr gibi bölgelerde dolaşmak zorunda kalmıştır. Valencea'da Berberiler'e karşı mücadele eden Emeviler'in safında savaşmıştır. Ancak bu savaşlar esnasında Berberiler'in eline esir düşmüştür (412/1022). Daha sonraları Emevilerin, Berberilere karşı üstünlüğü ele geçirdiği dönemlerde kısa süre vezirlik yapmış (Yakut, 1993: XII/237; Hitti, 1989: II/847), ancak üstünlüğün tekrar Berberiler'in eline geçmesiyle görevinden azledilerek yeniden hapse konulmuştur (414/1024) (İbn Hacer, 1996: IV,725; Yakut, 1993: XII/237; Brockelman, 1993: IV/102-103; Yıldız (edt.), 1988: IV/489; Câbirî, 1997: 426-427; Apaydın, 1999: XX/40).

Sıkıntılarla geçen bu dönemlerin akabinde özgürlüğüne kavuştuğu ilk fırsatta artık siyasetten uzaklaşmış ve kendisini ilmî çalışmalara vermiştir (Yakut, 1993: XII/237). Artık şiir, edebiyat, tarih, felsefe, mantık vb. ilimlerle meşgul olmuş (İbn Hallikan, 1994: III/325-326; Zehebî, 1955: III/1146; İbn Hacer, 1996: IV/725), ilk olarak; "Tavku'l-Hamâme fi'l-Ülfe

¹ Bu konuda; savaşın esas olduğu, barışın ise maslahat bunu gerektirdiğinde gerekli olduğunu söyleyen görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Yaman, 1997: 23-24.

² Adı geçen eserin "Kitabu'l-Cihat" bahsi Türkçeye tercüme edildiğinden, araştırmacılara ulaşım kolaylığı sağlamak adına referanslarımızı bu eserden gösterdik. Eser için bkz.; İbn Hazm, (2015), Kırk Fasıl'da Cihat Kitabı, çev.: Mehmet Şimşir, Hüner Yay., Konya.

³ Konu ile ilgili tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz.; İbn Hallikan, 1994: III/325; Zehebî, 1955: III/1148, 1996: XVIII,185; İbn Hacer, 1996: IV,725-726; Yıldız (edt.), 1988: IV/489; Goldziher, 1993: 147; Apaydın, 1999: XX/40.

⁴ Konu ile ilgili kendi açıklamaları için bkz.; İbn Hazm, 1985: 79.

ve'l-Ulluf/Sevkiye ve Sevenlere Dair Güvercin Gerdanlığı" isimli platonik aşk hikâyeleri ve aşkın psikolojik davranışlara etkilerinden, hem nesir hem de manzum tarzda bahsettiği eserini kaleme almıştır. Sonraları ise dinî ilimler alanında yoğunlaşmıştır. Kendilerinden Kur'an ilimleri, kelim, hadis ve fıkıh gibi temel dinî ilimleri öğrendiği birçok hocası olmuştur. Bunlar arasında "üstadım" dediği Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Yezid el-Ezdi el-Mısıri özel bir yere sahiptir (Arendonk, 1968: V/748; Apaydın, 1999: XX/41). İslâmî İlimlerde derinlemesine bilgi sahibi olmanın yanı sıra Batı İlim dünyasından da istifade etmiş, Aristo'nun İsağöji ve Organon'una şerh mahiyetinde "et-Takrib li Haddi'l Mantık ve'l-Medhâl-u İleyh" isimli bir eseri kaleme alacak kadar bu alanlarda da bilgi sahibi olmuş, cedel ilmî ve dil ile ilgili ilimlerle de derinleşmiştir. (Zehebî, 1955: III/1148; 1996: XVIII/186; Heyet, 1987: IV/489; Arendonk, 1968: V/748; Câbirî, 1997: 435). Bu sayede mükemmel bir ilmî münazara gücüne ulaşmıştır.

İlk sıralarda özellikle hadis ilmî üzerinde yoğunlaşmış, daha sonraları ise hadis ve fıkıhın beraber götürülmesi gerektiğini düşünerek fıkıh ilmî üzerinde derinleşmeye başlamıştır. Dönemin önemli fıkıhçıları Ebu'l-Hıyâr el-Lügavî ve Abdullah b. Dahvân'dan özel fıkıh dersleri almıştır (İbn Başkuvâl, 1995: II/395; Zehebî, 1955: III/1146; Arendonk, 1968: V/748; Apaydın, 1999: XX/ 41). Öncelikle Endülüs de yaygın bulunan Malîkî mezhebinin fıkıhını öğrenmiş, İmam Mâlik'in "el-Muvatta" adlı eserini tedris etmiştir (İbn Hacer, 1996: IV/725; Yıldız, 1988: IV/489). Ancak bölgede yaşanan siyasî olaylarda Malîkî mezhebinin önde gelen âlimlerinin yanı sıra yanlış tutumlar içerisinde buldukları düşüncesiyle (İbn Hazm, trz.a: I/6-7) bu mezhepten uzaklaşmış ve Şafîî mezhebine karşı ilgi duymaya başlamıştır (İbn Hallikan, 1994: III/325; Zehebî, 1955: III/1146; İbn Hacer, 1996: IV/728,730; İbn Başkuvâl, 1995: II/401, 402; Yıldız (edt.), 1988: IV/489). Hadis temeline dayalı olan Malîkî mezhebinden sonra hem hadis hem de rey'i içerisinde bulduran Şafîî mezhebindeki derin araştırmaları ona yeni bakış açıları kazandırmıştır. Sahip olduğu itirazcı ve mücadeleci karakteri, onu yeni açılımlara sürüklemiştir. Nasslara bağlılığı nedeniyle takdir ettiği İmam Şafîî'nin bazı konularda rey'e müracaat etmesi bu kez de ondan uzaklaşmasına neden olmuştur (İbn Hazm, trz.b: II/120, IV/183). Bu gerekçe ile nassları esas alan, kıyas, istihsan, maslahat-ı mürsele gibi hususları delil olarak görmeyen ve özellikle Şiî anlayışların batnî yaklaşımlarına sert muhalefet eden Zâhiriye mezhebi'nin kurucusu Davud b. Ali'ye ilgi duymaya başlamıştır (Câbirî, 1997: 425).

Nass dışında ortaya konulan diğer delil yöntemlerine karşı çıkmış, Beraât-ı Asliyye/İstishâb delilini aslı bir prensip haline getirmiştir. Böylelikle ortaya koyduğu yeni metot sayesinde Zâhiriye mezhebinin en önemli şahsı haline gelmiştir. Sonuçta hem yaşadığı dönemde hem de daha sonraki dönemlerde "Zâhiriye Mezhebi" denildiğinde ilk akla gelen isim olmuştur (Zehebî, 1955: III/1129-113, 1996: XVIII/189). Yaşadığı dönemde Endülüs'e hâkim olan amelde Mâlikî, itikatta Eş'arî mezhepleri, onun bu görüşlerine çok sert tepki göstermişlerdir. Bu dönemden itibaren ilmî metotları ve keskin dili nedeniyle çok ciddi sıkıntılara maruz kalmıştır (Zehebî, 1996: XVIII/198). İlmî münakaşalar çerçevesinde olsa da dönemin en önemli Mâlikî âlimleri ile yaptığı münakaşalar (İbn Hallikan, 1994: III/327; Brockelman, 1993: IV, 104; Goldziher, 1993: 97, 158), kendisi hakkında sert tedbirler alınmasına sebep olmuştur.

Polemikçi yapısı, dokunaklı, etkili ve acımasız kalemi sürgünler yaşamasına, ev hapsinde tutulmasına yol açmıştır (İbn Hazm, trz.a: I/7; Câbirî, 1997: 424). Hayatının ilmî çalışmalarla geçen bu döneminde daha çok fikhî meseleler üzerinde durmuştur. Tüm hükümlerinde ise nassa göre hareket etmeye gayret etmiştir. "el-Muhallâ fî Şerhi'l-Mücellâ bi'l-Huceci ve'l-Âsâr" adlı kapsamlı eserini bu dönemde kaleme almıştır.

Eserinde özellikle hadis rivayetleri hususunda oldukça hassas davranmış, mürsel, munkatî vb. rivayetlerle amel etmediği gibi bunları delil getirenleri de oldukça sert bir dille eleştirmiştir. Rivayetlerde, ravilerin durumlarına oldukça önem vermiş, hakkında en ufak tereddüt gördüğü bir kimsenin rivayetini delil olarak kabul etmemiştir. Rivayet zincirlerindeki meşhur olmayan ravileri, "meçhul kişilerdendir" diyerek itibara almamıştır. Nassa göre hüküm vermedikleri ya da nass ile birlikte rey, kıyas, istihsan vb. delillerle hareket ettikleri gerekçesiyle özellikle Mâlikî ve Hanefî fukahasına karşı çok sert bir dil kullanmıştır.⁵ İbn Hazm'ın her konuyu nass ile açıklamaya çalışmasına karşın, verdiği hükümlerde rey ve kıyası kullanan muhataplarına verdikleri hükümlerin kaynağı, dayanağı ve nass'dan delillerini sormasına neden olmuştur. Muhataplarının ise reylerini kullandıkları hükümlerde nass'dan delil getirememeleri İbn Hazm'ın lehine, muhataplarının aleyhine istihza konusu olmuştur. Gerek dönemindeki âlimlerle yaptığı münakaşalarda bizzat bu şahıslara, gerek yazdığı eserlerde önceki dönem âlimlerine getirmiş olduğu ağır tenkitlerde çoğu zaman nezaket kurallarını aşmış olduğu da görülmektedir. Bu sebeple kendisi için "İbn Hazm'ın dili, Haccac'ın kılıcı gibidir" ifadesi kullanılmıştır (İbn Hallikan, 1994: III,328; Zehebî, 1996: XVIII/199; İbn Hacer, 1996: IV/730). Bazen sapıklıkla itham edilmiş, bazen devrin idarecileri kendisine karşı tedbirler almış, halkın onunla beraber olması yasaklanmış, hatta ortalık yerde, herkesin gözü önünde kitaplarının yakıldığı bile olmuştur. Hasımlarının yanında, gözlerinin önünde böyle bir muameleye maruz kalması onu son derece üzmüştür. Ama yine de "Varakları yaksanız bile, onların içeriklerini yakamayacaksınız, çünkü onlar benim gönlümdedir" diyerek mücadelesine devam etmiştir.⁶ "... Cahillerden yüz çevir..." (A'raf, 7/199) ayeti ile amel ediyorum diyerek (İbn Hacer, 1996: IV/729), yolundan dönmemiş, kendisine yapılan muhalefete rağmen son nefesine kadar üslubundan vazgeçmemiştir. "...Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz..." (Al-i İmrân, 3/187) ayetinden hareketle bunu yaptığını ifade etmiştir. Nitekim Kurtuba'nın Mente Lişem isimli küçük bir yerleşim yerinde, öğrencilerine ders verdiği, dışarıya çıkmasına müsaade edilmeyen evinde 72 yaşında 30 Şaban 456/16 Ağustos 1064 tarihinde vefat etmiştir (İbn Hallikan, 1994:

⁵ Hanefî, Şafîî ve Mâlikîler hakkında sert bil dil kullanmasına dair; "... bu sözü eşekler bile söylemez...", "... bu söz fâsik bir yalancının iftirasından başka bir şey değildir...", "... kim olursa olsun sahabe ve tabiinden birini takip etmek, Hanife, Malik ve Şafii'yi takip etmekten daha evladır...", "... bunlar Ebu Hanife ve taifesinin görüşleridir. Bunların konumuna düşmekten bizleri koruduğu için Allah'a hamd olsun...", "... Hanefilerin bu konudaki görüşü onları Ebu Bekir ve Ömer'i İslâm dinin değiştirmekle itham eden Rafizilerin konumuna düşürür. Allah bu söze de bunu söyleyenlere de lanet etsin..., hiçbir Müslüman bunu söyleyemez..." gibi sözleri hakkında bazı örnekler için bkz.; İbn Hazm, trz.a: I/6, 147, 168, III/158, 219, IV/222.

⁶ Yaşadığı bu olaylar, hakkındaki ithamlar, maruz kaldığı hadiseler ve bu hadiseler karşısında söylediği sözler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; İbn Hazm, trz.a: I,7; Zehebî, 1996: XVIII/186,198; İbn Hacer, 1996: IV/728-729; Yıldız (edt.), 1988: IV,489.

III/328-330; Zehebî, 1955: III/1154; İbn Hacer, 1996: IV/732; Brockelman, 1993: IV/104).

İbn Hazm, birçok âlimden ders almıştır. Kendisinden ders aldığı döneminin önemli isimleri şunlardır; Ebu'l-Hasen b. el-Fâsî, Ahmed b. Muhammed b. el-Cesur, Yahya b. Mes'ud b. Vechî'l-Cenne, Yunus b. Ubeydullah b. Muğîb, Hümmâm b. Ahmed, Muhammed b. Saîd b. Nebât, Abdullah b. er-Rebi', Abdullah b. Yusuf b. Nâmî, Ebû Ömer et-Tâlemenkî, Abdurrahman b. Abdillâh b. Halid, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Yezid el-Ezdî el-Mısrî, Ebu'l-Hıyâr el-Lügavî, Abdullah b. Dahvân, Ebu's-Saîd el-Fetâ el-Ca'ferî, Ebû Muhammed b. el-Hasen el-Mazîzî, Muhammed b. Hasan el-Mezhacî (İbn Kettânî). Ondan ders alan ve etkilenen birçok ünlü ilim adamı da olmuştur. Rafî' el-Fadl, Ebû Abdillâh el-Humeydî, Kadı Ebû Bekir İbnu'l-Arabî, Süreyc b. Muhammed b. Süreyc el-Mukriî, Kutbuddin el-Halebî bunlardandır.⁷

İbn Hazm çok yönlü kişiliği, ilmî seviyesi ve inandığı doğrular uğruna vermiş olduğu mücadele nedeni ile; "... çok kuvvetli bir hafızaya, çabuk kavrayan bir zekaya sahip..." (Zehebî, 1996: XVIII/187; İbn Hacer, 1996: IV/731), "İbn Hazm, Endülüs'te, bütün ilimleri kendisinde toplayan dil, belâgat ve şiirde en önde gelen kişidir" (Zehebî, 1955: III/1147), onunla çalışanlar büyük talih sahipleridir (Hitti, 1989: II/847) gibi övgülere mazhar olmuştur.

2.2. Eserleri

Çok üretken bir yapıya sahip olan İbn Hazm'ın dili kadar kalemi de kuvvetli olmuştur. Zira İslâm âlimleri arasında, Taberî'den sonra en çok eser kaleme alan kişi olarak tanınmıştır. Fıkıh, hadis, usul, furu' başta olmak üzere akâid, tefsir, nesep, tarih, dinler tarihi, mantık, felsefe, tıp, lisan, şiir, edebiyat alanlarında (Yakut, 1993: IV/1654; Kehhâle, 1957: VII/16) seksen bin varaklık, yaklaşık dört yüz ayrı eserinden bahsedilmektedir (İbn Hallikan, 1994: III/326; Yakut, 1993: IV/1651; Zehebî, 1955: III/1147; İbn Hacer, 1994: IV/726; Kehhâle, 1957: VII/16). Bunlardan bazıları daha hayatta iken yakılarak yok edilmiş, az bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. İbn Hazm'ın kaleme aldığı bilinen eserlerinden bazıları şunlardır; İbtâlu'l-Kiyâs ve'r-Re'y ve'l-İstihân, Kitâbu't-Takrîb bi Haddi'l-Mantık, et-Telhîs ve't-Tahlîs fi'l-Mesâililleti la Nassa aleyha fi'l-Kitâb-i ve's-Sünne, Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal, Risâletün fi Tıbbi'n-Nebî, Cemherat-ü Ensâbi'l-Arab, Nuktu'l-Arûs fi Tevârihi'l-Hulefâ, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, Şerh-u Muvattâ li İmam Mâlik, el-Hisâlu'l-Cemâiyye fi'l-Vâcibi ve'l-Helâli ve'l-Harâm, es-Sadi' ve'r-Radi', Münteka'l-İcmâ', el-İltibâs fi mâ beyne Ashâbi'z-Zâhiri ve Ashâbi'l-Kıyas, Kitâbu-Izhâr-ı Tebdîli'l-Yehûdi ve'n-Nasârâ li'l-Kitâbeyni et-Tevrâte ve'l-İncil, Risâle fi'l-Ahlâk, Müdâvâtu'n-Nüfûs ve Tehzîbu'l-Ahlâk, Cevâmiu's-Sîre, Nüketu'l-İslâm, Merâtibu'l-Ulum ve Keyfiyyet-ü Talebihâ, Zikr-u Evkâtu'l-Umerâ ve Eyyâmihim bi'l-Endülüs, Risâle fi Fadli'l-Endülüs, el-Ma'rib fi Tarihi'l-Mağrib, Mühimmu's-Sünne, Tavku'l-Hamâme fi'l-Ülfe ve'l-Ulluf, el-Usûl ve'l-Furû, Mesâil-u Usuli'l-Fıkıh, Kitâbun fi Merâtibu'l-Ulûm, et-Takrîb fi Hudûdi'l-Kelâm, Haccetu'l-Vedâ', Muhtasar-u fi İleli'l-Hadis, el-Câmi' fi Sahîhi'l-Hadis, el-İsâl ilâ Fehmi Kitâbi'l-Hisâl, el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, Risaletu'l-Beyân an

Hakikatu'l-İmân, Kitâbu'l-Mücellâ, es-Sîretu'n-Nebeviyye, el-Muhallâ fi Şerhi'l-Mücellâ bi'l-Huceci ve'l-Âsâr, Kitâbun fi'l-İcmâ', Merâtibu'l-İcmâ' vd.8

3. Savaş ve Barış'a Dair Görüşleri

Giriş bölümünde ifade ettiğimiz üzere İslâm Tarihi'nde şüana kadar geçen süreç içerisinde savaş ve barış hakkında temelde iki görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi; sürekli bir savaş ve cihat'tan bahsederken ikincisi ise; barışın esas, savaşın ise arızî durumlarda geçerli olduğunu söylemektedir. İlk görüşün sahipleri; bir taraftan Hz. Peygamber ve hemen akabindeki dönemlerde sürekli savaş ve cihadın varlığını esas alırken diğer taraftan da bunu meşrulaştıracak Kur'an ve Sünnet'ten birçok delil getirmektedirler. Kur'an ve Sünnetteki barış ve müsamaha ile ilgili nasları ise Müslümanların zayıf bulunduğu İslâm'ın ilk yıllarıyla ilişkilendirip, ilgili ayet ve hadislerin sonraki ayet ve hadislerle nesh edildiğini iddia etmektedirler.⁹ İkinci kesim; birinci görüş sahiplerinin mensuh dediği ayetleri ve Hz. Peygamber'in bazı hadislerini temel alarak barışın esas olduğunu, zaruret hallerinde, haksızlığı gidermek, zulme engel olmak ve fitnenin önüne geçmek için başka çarenin kalmadığı zamanlarda ise arızî bir durum olarak savaş yapılacağını söylemektedirler.¹⁰ Çağdaş İslâm araştırmacılarının pek çoğunun bu görüşe meyilli olduğu görülmektedir (Yaman, 1997: 31-37).

İbn Hazm, bu iki görüşten hangisine dâhildir? Şimdi buna cevap bulmaya çalışalım.

3.1. Barış'a Dair Görüşleri

İlahî dinlerin ortak adı (Al-i İmran, 3/20; Hac, 22/78) olan İslâm, kelime itibariyle; barış, esenlik, emniyet demektir. "Silm" kökünden gelen bu kelime "bir şeyden kurtulmak, salim olmak, sulha girmek" manasını ifade etmektedir (İbn Manzûr, trz.; II/192-193; Fîrûzabâdî, 1952: I/473; Develioğlu, 1995: 963). Dolayısıyla İslâm'ın barış ve esenlik dini, dünyada, insanlar arasında bunu gerçekleştirmek için var olduğu gibi yaygın bir kabul söz konusudur. Bu da aslında Kur'an'ın kelimeye yüklediği anlamdan

⁸ Eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; İbn Hazm, 2015: 13-15; Apaydın, 1999: XX/49-51; Ergüven, 2008: 189-196.

⁹ Kullanılan ayet ve hadislerden örnek olarak şunlara bakılabilir; Bazı ayetler: Bakara, 2/191, 193; Tevbe, 9/29, 36, 123; Enfal, 8/65; Muhammed, 47/35 vb. Bazı Hadisler: "Ben kılıçla gönderildim ve rızkımda mızrağın gölgesindedir." (Buharî, Cihad, 88; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/50), "Cihad, gönderildiğim andan ümmetimin Deccal'i öldürdüğü son ana kadar devam edecektir." (Ebu Dâvûd, Cihad, 33), "İnsanlar, 'La İlahe İllallah' deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum." (Buharî, İman, 17, Cihad, 44; Müslim, İman, 12; Ebu Dâvûd, Cihad, 34). vb. Zayıf olduğunda ya da Müslümanlar için maslahat bu yönde ise barış arızî bir durum olarak kabul edilir. (Buharî, Cihad, 112, 156, Temennî, 8; Müslim, Cihad, 19, 20; Ebu Dâvûd, 191; Bilmen, 1976: III/404; Hallâf, 1988: 78, vb. Barış ve müsamaha ile ilgili ayetlerin kıtal ayetleri ile nesh edildiği ile ilgili bazı görüşler için de bkz.; Suyutî, 1398: II/31; İzmirli, 1330: II/60-104.

¹⁰ Kullanılan ayet ve hadislerden örnek olarak şunlara bakılabilir; Bazı ayetler: Bakara, 2/190, 193, 208; Nisa, 4/90; Maide, 5/32; Hac, 22/39-40; Hucurât, 49/13; Rum, 30/ 22; Fussilet, 41/34; Mümtehine, 60/8, 9; Enfâl, 8/60, 73. vb. Bazı Hadisler: "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan af ve afiyet dileyin. Düşmanla karşılaşmanızda ise sabredin." (Buharî, Cihad, 112, 156, Temennî, 8; Müslim, Cihad, 19, 20; Ebu Dâvûd, Cihad, 89; Dârimî, Siyer, 6; Ahmed b. Hanbel, II/400, 523.), "İnsanlar arasında Allah'ın en çok sevmediği kimse, barışa yanaşmayan inatçı horasıdır." (Buharî, Ahkâm, 34), "Müjdeleyin nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştırmayın!" (Buharî, Cihad, 164; Müslim, Cihad, 171; Ebu Dâvûd, Edeb, 17.) vb. Bu görüşü savunan kimseler hakkında geniş bilgi için bkz.; Ebu Zehra, trz.: 47; Şeltut, 1964: 473; Turnagil, 1977: 80; Hamidullah, 1979: 259; Hallâf, 1988: 84; Kastan, 2005.

⁷ Çeşitli zamanlarda, farklı ilim dallarında aldığı dersler ve bu dersleri aldığı hocaları, kendisinden ders alan talebeleri hakkında geniş bilgiler için bkz.; Zehebî, 1955: III/1146; İbn Hazm, 2015: 13; İbn Hallikan, 1994: III/326; İbn Hacer, 1996: IV/726; Arendonk, 1968: V/748; Apaydın, 1999: XX/41.

kaynaklanmaktadır.¹¹ Diğer taraftan Kur'an baştan sona birey ve toplumun yaşantısına barış, huzur ve esenliğin yerleştirilip kökleştirilmesine, bunlar için tedbirler alınmasına, ilkeler ortaya konulmasına ve böylece bir dünya hayatı geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tüm peygamberlerin mücadeleleri de bu yönde olmuştur. Hz. Peygamber'in sünnetinde de bu vurguya çok sık rastlanmaktadır.¹²

Tüm bu nedenlerle, İslâm Âlemi'nin çok büyük bir kısmının "Savaş ve Barış" konusunda İslâm dininin temel yaklaşımının barış temelli olduğu, savaşın ise arızî durumlarda olduğunu savundukları görülmektedir.¹³

Barışın esas olduğunu söyleyenlerin bu başlık altında zikrettiğimiz delillerden başka şunları da gündeme getirdiklerini görmekteyiz:

- İslâm'ın kimseye zorla inanç dayatmadığı, insanların inançlarını hür iradeleri ile tercih ettiklerinde ancak değer ifade ettiği, dolayısıyla ortada zulüm ve haksızlık yokken savaş yapılmasına da gerek olmadığı, bundan ötürü aslanın barış olduğu, düşüncesi.¹⁴
- "...Müşriklerin sizinle topyekûn savaştığı gibi siz de onlara karşı topyekûn savaşın..." ayetinde ifade edildiği gibi savaş ancak İslâm toplumuna karşı topyekûn savaş ilan edenlere karşı yapılır, yani savaş yapmayanlara karşı savaş yapılmaz (Mümtehine, 60/8). Hz. Peygamber'in şu hadisi ile durum sabittir; "Türkler ve Habeşliler sizinle savaşmadığı müddetçe siz de onlara savaşmayın, onları kendi halleri üzere bırakın" (Ebu Dâvûd, Melâhim, 8, 11). Durmaksızın aleyhte çalışıp çabalayanlara karşı ise, "Fitne kalmayınca kadar onlarla savaşın..!" ayetinde emredildiği üzere savaş; fitne, zulüm ve haksızlık yapanlara karşı, bunları ortadan kaldırmaya kadar yapılır, düşüncesi.¹⁵
- Savaşın doğasında var olan öldürme, yıkma, tahrip etme gibi hususlar temelde İslâm inancına göre hoş görülmemiş fillerdir. Bundan dolayı zorunluluk yok ise savaş gerekmez, barış içinde yaşamın devam ettirilmesi esastır, düşüncesi.¹⁶
- Savaş, tehlike ve tehdit altında kaldığı zaman bunları ortadan kaldırmak için yapılır. Kur'an'daki konu ile ilgili ayetlerde hep bunu ifade etmektedir. Örneğin; "Ey İman Edenler! Kâfirlere size yakın olanlarla savaşın..!" ayeti tam da bunu ifade etmektedir. Ya da "Haram aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, kuşatın, hapsedin onları, gelip geçecekleri bütün yolları tutun. Fakat tövbe ederler, namaz kılarlar ve zekât

verirlerse bırakın onları, şüphe yok ki Allah suçları örter, rahimdir" ayetinde olduğu gibi sözleşmelerini bozmaları nedeni ile önce onları bölgeden uzaklaştırmak, eğer bunu yapmazlarsa savaşmak, ama af dilerlerse tekrar barış ortamına dönülmesi gerektiği emredilmektedir, düşüncesi.¹⁷

- Herhangi bir şekilde savaş vuku' bulduğu zaman herkesin savaşa katılması gerektiği, hatta tam tersine bazılarının bu savaştan uzakta durmasının Kur'an'da emredilmesinden dolayısıyla savaş zaruret halinde, ancak yeteri kadar bir kuvvetle gerçekleştirilir, düşüncesi (bkz.; Tevbe, 9/122).
- Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde karşı tarafa tebliğ yapılmadan, akabinde de barış teklif edilmeden savaşa başlanmamış olması, savaşın değil barışın esas olduğu, bu girişimlere rağmen karşı tarafın direnmesi ve savaş istemesi nedeni ile savaşların yapıldığı, düşüncesi.¹⁸

İbn Hazm'ın bu husustaki konumu acaba nedir? Şimdi buna bakalım.

İslâm'da barışın esas olduğunu söyleyenlerin kullandığı yukarıdaki deliller ve bakış açısının kısmen İbn Hazm'da da olduğu görülmektedir. Savaş'ta temel yaklaşımın savunma üzerine olduğuna¹⁹ dair görüşünü; "Kitabu'l-Cihad" başlığının daha ilk satırlarında dile getirmektedir (İbn Hazm, 2015: 19). Yine bu konuda düşman tasallutuna maruz kalan ya da onlara yardım etme imkânı olan her Müslüman'ın bu durum karşısında cihada katılması gerektiğini söylemektedir. Hatta genel cihada katılmak için ana-babanın izni bulunmasının kesin bir şart olduğunu söylemesine rağmen düşman hücumu söz konusu ise ebeveynin izni bulunsun veya bulunmasın düşmanı püskürtmek üzere savaşa katılması gerektiğini (İbn Hazm, 2015: 22) söylemektedir (İbn Hazm, 2015: 31, 32, 36, 54). İbn Hazm, savaşta kâfirleri yok etmenin esas olmadığı, barışa yanaşmazlarsa bile öldürülmelerinden ziyade hiç değilse cizye mukabilinde yaşamlarına devam etmeleri sağlanabilirse bunun yapılması gerektiği görüşünde olduğunu görmekteyiz. Zaten ona göre savaşın amacının; kâfirlerin, Müslümanlara zarar veremeyecek duruma getirilmeleri, Müslümanlar aleyhine kendi lehlerine iş yapmalarının engellenmesi olarak açıkladığını görmekteyiz (İbn Hazm, 2015: 139). Dolayısıyla,

¹¹ Konu ile ilgili ayetler için bkz.; Bakara, 2/191; Nisa, 4/90; Tevbe, 9/5, 6, 123. Hz. Peygamber konu ile ilgili bazı örnek uygulamaları için bkz.; İbnü'l-Esir, 1965: II/192; İbn Kesir, 1966: IV/156.

¹² Bu görüşü desteklemek adına Hz. Peygamber'in gönderdiği davet mektupları ve elçileri delil getirenler, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminden aktarılan kişiler hakkında bazı örnekler için bkz.; Hamidullah, 1985: 103, 110, 140, 563, 566 vd.; Ebu Zehra, trz.: 54; Nedvî, 1985: IV/325-329. Hz. Peygamber'in savaştan önce barış teklifi ile alakalı zikredilebilecek ("Müşriklerle karşılaştığınız zaman onlara üç teklifte bulunun. Bunlardan birini kabul ederlerse onlara saldırmayın. İlk teklifiniz onları İslâm'a çağırmaaktır. Bunları kabul ederlerse bırakınız. Onlar da Müslüman haklarına sahip olurlar. İslâm kanunlarına riayet ederler. Cihad'a iştirak etmedikçe ganimetten hisse alamazlar. Şayet bu teklifinizi kabul etmezlerse o zaman cizye versinler, Zimmî hükmüne girsinler. Bu durumda gene kendi hallerine bırakılırlar. Şayet bunlardan birini kabul etmezlerse o zaman Allah yardımcınız olsun." (Müslim, Cihad, 3; Tirmizî, Siyer, 48, Diyat 14; Ayrıca benzer hadisler için bkz.; Buharî, Cihad, 102; Meğazî, 38; Müslim, Siyer, 2, 12; Ebu Dâvûd, Cihad, 82) gibi bazı örnek olaylar için bkz.; İbn Kesir, 1966: III/224, IV/3, 4; İbnü'l-Esir, 1965: II/137,138; Hamidullah, 1981: 123,124, 1985: 57.

¹³ Bu görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: "Memleketlerinde, düşmana karşı savunmada bulunan, her türlü eksikliklerine karşı onları muhafaza eden buldukları cihadın farziyeti diğerlerinin üzerinden düşer. Ama böyle bir durum bulunmazsa -tüm herkese- farz olur." bkz.; İbn Hazm, 2015: 19.

¹¹ Bu anlama örnek olabilecek bazı ayetler için bkz.; Bakara, 2/208; Al-i İmran, 3/103; Nisa, 4/90, 128; Enfal, 8/61; Hucurat, 49/9 vb.

¹² Konu ile ilgili bazı hadisler için bkz.; Buharî, Sulh, 1, 2, İman, 4, 6; Müslim, İman, 75; Nesâî, Sehv, 82; Tirmizî, Birr, 16, Edeb, 58; Ebu Dâvûd, Edeb, 50 vb.

¹³ Barışın esas, savaşın arızî durumda olduğunu savunanların çokluğuna rağmen, tersini iddia edenlerin de azımsanamayacak kadar çok olduğunu söyleyenler de vardır. Bir örnek olarak bkz.; Özel, 1991: 140-150; Yaman, 1997: 24, 25; Sırım, 1999: 15.

¹⁴ "Dinde zorlamaya yoktur..." (Bakara, 2/256) ayeti temel kabul edilmek üzere konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.; Ebu Zehra, trz.: 47; Şeltut, 1964: 473; Hamidullah, 1979: 259; Hallâf, 1988: 84; Turnagil, 1977: 80.

¹⁵ Konu ile ilgili ayetler için bkz.; Tevbe 9/36; Enfal, 8/39.

¹⁶ Konu ile ilgili bazı ayetler için bkz.; Bakara, 2/178, 205; Nisa, 4/29, 90, 92; Mâide, 5/32; En'am, 6/151; Nahl, 16/90; Isra, 17/33; Furkan, 25/68; Kâf, 50/36. Konuyu bu şekilde gören örnek İslâm âlimleri hakkında geniş bilgi ve bu görüş sahiplerinin "savaşta kadın, çocuk, ihtiyar, din adamı, kötürüm ve körlerin, savaşa katılmayıp kendi işleriyle uğraşan işçi, çiftçi ve tüccarların öldürülmemesi" (el-Maverdî, trz.: 51) hükmünü örnek vererek, savaş nedeninin küfür olmadığı hakkındaki açıklamaları için bkz.; Yaman, 1997: 31-37.

ona göre; barış ve huzur ortamında yaşamak esastır. Ancak küfür ehlinin Müslümanlar aleyhine iş yapmaları, onlara eziyet etmeleri, haklarını gasp etmeleri ya da kendi lehlerine Müslümanların aleyhlerine faaliyette bulunmaya başlamaları durumunda savaş yapılmalıdır (İbn Hazm, 2015: 139).

Savaşın değil, barışın esas olduğunu ve savaş yapmanın içerisinde; ölüm, yıkım, tahribat gibi hususları barındırması nedeniyle İslâm dinince hoş karşılamadığını söyleyenlerin getirdiği ayet ve sünnetten delilleri, İbn Hazm'ın da aynen kullandığı ve bu görüş ile örtüşen görüşlerini birçok kere zikrettiğini görmekteyiz (İbn Hazm, 2015: 25, 29, 30, 31 vd.). Ayrıca Tevbe Suresi 120. ayetten hareketle savaşta düşmanın öfkelenmesini ve bazen de korkuya kapılmasını sağlamak için yakmak ve yıkmak gibi işlemlerin yapılabileceğini söylerken bunun ayette bahsedilen istisna durumlar için geçerli olduğunu, bunun dışındaki durumlarda ise hayvanların öldürülemeyeceğini, hurmalıkların ve otlukların yakılamayacağını, su altında bırakılamayacağını, kadın ve çocuklara dokunulamayacağını kesin bir dille ifade ettiği görülmektedir (İbn Hazm, 2015: 28-29, 30, 32).

O, düşmanla karşılaşmak ve savaşı temenni etmenin iyi bir şey olmadığını da ilgili hadisler²⁰ birlikte zikretmektedir (İbn Hazm, 2015: 25). Haksız yere olmak kaydıyla bir hayvana zarar vermenin bile çok ciddi bir sorumluluk doğurduğunu "Bir serçe ya da daha başka bir şey bile olsa bir kimsenin haksız yere öldürdüğü her şeyden Allah-u Teâlâ ona, o şeyin hakkını soracaktır"²¹ diyerek ilgili hadisi delil getirmektedir (İbn Hazm, 2015: 30).

Müslümanların, düşmanın savaşa başlaması durumunda kendilerini korumak için savaş ve öldürmekten başka çarenin kalmadığında mecburen savaşabileceğini, bu durumda bile topyekûn düşmanın tamamına zarar vermek gibi bir harekete girişmenin doğru olmayacağını, sadece savaşa bizzat katılanlara karşı savaş yapılabileceği, öldürmek veya esir etmek yollarından hangisiyle bu tehlike bertaraf edilebilirse onun tercih edilebileceğini söylemektedir (İbn Hazm, 2015: 32-33) Yine İbn Hazm, cizyenin bile sadece savaşa katılmış olan gayr-i Müslimlerden alınabileceğini ifade eder ki²² (İbn Hazm, 2015: 141) bu da bize onun "savaş, ancak Müslümanlara savaş açmış kişilere karşı yapılır" düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca düşmanın, Müslümanların mallarına el koyması durumunda meşru bir hak olarak savaş yapılacağını ifade etmektedir (İbn Hazm, 2015: 40, 49, 50, 53). Aynı şekilde savaşın, esir edilmiş ve hakları ellerinden alınmış Müslüman kimselerin kurtarılması için yapılması gerektiğini söylemektedir (İbn Hazm, 2015: 58, 59).

İnsanlar, ancak Müslüman olmakla ahiret hayatlarını kurtarabilirler. Dolayısıyla insanların İslâm ile tanışıp küfürden kurtarılmaları iyi bir şeydir. Bu görev de tüm Müslümanlar için farzdır. Dolayısıyla "...İyilik ve takva

üzerinde yardımlaşın..."²³ ayetinde de ifade edildiği gibi Müslümanların fâsık bir kimsenin liderliğinde bile olsa böylesine bir ideal için cihat yapmaları gerekir, demektedir (İbn Hazm, 2015: 38-39, 80-88).

Müslümanların gayr-i Müslimlerle barış antlaşması yapabilecekleri ve antlaşmalara hainlik etmedikleri müddetçe Daru'l-İslâm'a da girip çıkabileceklerini, bir Müslüman'ın da gerektiğinde Daru'l-Harb olan memleketlere elçi olarak ya da ticaret vs. gerekçelerle gidebileceğini ifade etmektedir (İbn Hazm, 2015: 53, 55, 60). Yapılan antlaşmalar için bir süre sınırlamasından ise bahsetmemektedir.

Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusiler sadece bu inançlarından dolayı öldürülmezler, dine ya da Hz. Peygamber'e dil uzatmaları durumunda Tevbe Suresi 12. ayet²⁴ gereğince kendileri ile savaşılır ve öldürülürler, demektedir (İbn Hazm, 2015: 78). Bunun yanı sıra İslâm'a zarar vermek, onda olmayan hususları var gibi ifade ederek fitne çıkarmak isteyen gruplara karşı savaş yapılabileceğini ve öldürüleceklerini söylemektedir (İbn Hazm, 2015: 79).

Herkes dinini seçme hakkına sahiptir ve iman ancak kendi tercihi olduğu zaman değer ifade eder, dolayısıyla bir kimse zorla Müslüman yapılamaz (İbn Hazm, 2015: 141). "... Herkes günahı kendi aleyhine kazanır..." ayeti²⁵ de bunu söylemektedir, diyen İbn Hazm, hiç kimsenin zorla Müslüman yapılamayacağını kabul eder. Yani O, "İnsanları Müslüman yapmak için savaş yapılması gerekir" gibi bir hükmü kabul etmemektedir (İbn Hazm, 2015: 90-93). Ayrıca Rum Suresi 30 ve Âl-i İmran Suresi 85. ayetleri zikrettikten sonra konu ile ilgili kendi hükmü olarak şunları ifade etmektedir; "İslâm inancı üzere olan bir kimsenin bu konuda zorla bir değişikliğe tabi tutulması caiz olmadığı gibi dinini seçme kabiliyetine sahip olan bir kimse için de seçimine engel olmak doğru olmaz" (İbn Hazm, 2015: 91, 141).

Barışın esas olduğunu kabul edenlerin görüşlerinin temel delillerinden bir tanesinin Hz. Peygamber'in yaptığı tüm savaşlardan önce sulh teklifinde bulunması olduğunu daha önce zikretmiştik. İbn Hazm'ın da cihat konusunu işlerken çeşitli gerekçeler için savaştan önce sulh teklifinde bulunmaktan, bazen de sulh yolu ile ele geçen ganimetlerin savaş yolu ile ele geçen ganimetlerden farklı hükümler doğuracağından bahsettiğini görmekteyiz.²⁶ O, kâfirlerden elde edilen her şeyi; zorla/savaş yoluyla veya sulh ile/barış yoluyla elde edilenler diye iki kısma ayırmaktadır (İbn Hazm, 2015: 96). Buradan da anlaşılacağı üzere sürekli bir savaşın değil, yerine göre sulhun gerekliliğini kabul ettiğini söyleyebiliriz.

İbn Hazm'ın savaş değil, barışın esas olması gerektiğine dair görüşe meyilli olduğunu gösteren bir tavrı olarak "Savaş Alanında Ticaret" başlığındaki verdiği şu hükümleri de zikredebiliriz. Ona göre; düşmanın, Müslümanlar aleyhine faaliyette bulunmaları sonucunu doğuracak, güçlenme ve heveslenmelerine neden olabilecek bir ticareti onlarla yapmak helâl değildir. Mâide Suresi 2 ve Enfal Suresi 60. ayetleri, ayrıca "Müşriklerin arasında yurt tutmuş her Müslüman'dan ben beriyim"²⁷ şeklindeki Hz. Peygamber'in sözünü delil getirerek; "...onları korkutmak bize farz

²⁰ İbn Hazm eserlerinde kullandığı ayet ve hadisler için referans vermemektedir. Kullanmış olduğu bu hadis için bkz.; Buhârî, Cihad, 112, 156; Müslim, Cihad, 19, 20; Ebu Dâvûd, Cihad, 89; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/400, 523.

²¹ Zikredilen hadis ve benzer hadisler için bkz.; Tirmizî, Birr, 16; Ebu Dâvûd, Edeb, 58,66, 176; Nesâî, Sayd, 34, Dahâyâ, 42.

²² Bu konuda; "... (Kâfirlerin) hastalarından, küfür beldelerinden bir beldede evlerinden, dükkânlarından çıkmayıp oturanlarından, Müslümanlarla savaşmayanlarından cizye alınmaz..." demektedir. Bkz.; İbn Hazm, 2015: 141. Buna mukabil diğer birçok hukukçunun aksine cizyenin; kadın erkek, hür köle, zengin fakir ayrımı yapılmaksızın savaşan, Müslümanlara direnen her gayr-i müslim'den alınması gerektiği de söylemektedir. Bkz.; İbn Hazm, 2015: 139.

²³ İlgili ayet için bkz.; Mâide, 5/2.

²⁴ Tevbe Suresi 12. ayet: "... Dininize dil uzatırlarsa küfrün önde gelenleri ile savaşın! Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır..."

²⁵ Bahsi geçen ayet; En'am Suresi 164. ayettir.

²⁶ Buna örnek olması açısından "Kâfirlerin Gömülerinde Hazine olarak Bulunan Şeylerin Durumu" başlıklı kısma bakılabilir. Bkz.; İbn Hazm, 2015: 96-101.

²⁷ Bahsi geçen hadis için bkz.; Tirmizî, Siyer, 41; Nesâî, Kasâme, 27.

kılınmıştır, götürüp sattıklarıyla onlara her kim yardım ederse onları korkutamaz, bilakis günah ve düşmanlık konusunda onlarla yardımlaşmış olur...”, demektedir (İbn Hazm, 2015: 145). Dolayısıyla düşman, korkutulur ya da zayıf bırakılarak, savaşmak ve Müslümanlara zarar verebilecek bir durumdan uzak tutulması halinde savaşmaya gerek kalmaz, demek istemektedir. Bu da bize onun savaş olmaksızın, kâfirlerin Müslümanlara zarar verecek durumları söz konusu olmadığında barış içerisinde yaşanabileceği düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

Bütün bu zikrettiklerimizden hareketle; İbn Hazm'ın, İslâm'da savaş değil, barışın esas olduğunu savunan görüş sahiplerine uygun görüşler ifade ettiğini, onların kullandığı İslâm'ın temel kaynaklarındaki birçok delili kullandığını, kısmen bu cenaha yakın görüşler beyan ettiğini söyleyebiliriz.

3.2. Savaş'a Dair Görüşleri

Savaş kelimesi; Arapça, “Cihad”, “Katl”, “Harb” gibi kelimelerle ifade edilmekte, hemen hemen hepsi; gayret etmek, çaba sarf etmek, zahmet çekmek, çok çalışmak, bitirmek, bir şey için canını, malını ortaya koymak, bir şeyi yormak, imtihan etmek, gücü üzerinde yük yüklemek, sütün yağın tam olarak çıkarmak, çok zora ve meşakkate uğramak, düşmanla savaşmak ve vuruşmak, sözlü ve fiili olarak tüm güç ve kuvvetini ortaya koymak, muharebe, çarpışmak, savaşmak, devlete karşı isyan etmek, karşılıklı savaş yapmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁸ Terim anlamı itibariyle ise savaş; İki ayrı devletin veya devletler topluluğunun ya da aynı devlet çatısında bulunan farklı grupların veyahut devletle bir grubun arasında meydana gelen silahlı çarpışmaya denir (ez-Zuhaylî, 1996: 18).

İnsanlık tarihi, maalesef ilk anlarından itibaren savaş gerçeği ile yüz yüze kalmıştır (Mâide, 5/27-30). İnsanlığın hem ferdi hayatında hem de toplum ve devletler arasındaki ilişkilerinde, çeşitli anlaşmazlıklardan kaynaklanan savaşlar hep olagelmıştır. Savaş konusundaki bu durum; kullanılan malzeme, tür ve stratejilerinde çeşitlik arz etse de günümüze kadar devam etmiş ve hâlâ da devam etmektedir. Çeşitli yorumlarla, bir hakikat ve kavram olarak varlığını hiç kaybetmemiştir (Çetiner, 2003: 7). Zulüm, haksızlık, mal toplama hırsı, üstünlük (hâkimiyet kurma) çabaları, farklı inançlar, şehevî duygular, türlü ideolojiler vs. genel olarak savaş nedenleri olmuştur. Fert hayatının dışında gerçekleşen savaşlar, büyük oranda bir organizasyon eliyle gerçekleştirilmiş, insanlığın barış çabaları çoğu zaman savaşa engel olamamıştır (Kastan, 2005: 85; Sırım, 1999: 101). Kur'an-ı Kerim insanlık tarihi içerisinde gerek fert, gerekse toplum ve devletler arasında gerçekleşen birçok savaş hakkında örnekler sunmakta, genelde hak ile batılın bir mücadelesi olarak gördüğü bu savaşların yukarıda zikrettiğimiz bazı gerçeklerle de yapılmış olduğunu ortaya koymakta, haksızlık ve zulüm içeren, insanları felâkete sürükleyen bir olgu olarak gördüğü için müsebbiplerini ağır şekilde kınamaktadır.²⁹

²⁸ Bu anlamlar için bkz.; el-Mu'cemü'l-Vasit, 1983: I/142; İbn Manzûr, trz.: III/135; Fîrûzabâdî, 1952: IV/36; Develioğlu, 1995: 141, 327, 517.

²⁹ Kur'an-ı Kerim'de konu ile alakalı Peygamberlerin mücadelelerinden; Hz. Musa ve Firavun, Hz. İbrahim ve Nemrut gibi, toplumsal hareketler açısından; Tâlût ile Câlût, İsrailoğulları gibi, devletlerin aralarındaki hakimiyet mücadeleleri açısından; Roma ve Sâsânî'nin yaşadığı savaşlar gibi çeşitli örnekler için bkz.; Bakara, 2/247-252; Ali İmran, 3/12-13, 48-58; Nisâ, 4/156-159; Saffat, 37/83-100; Enbiya, 21/51-71; İsrâ, 17/4, 5; Kehf, 18/13-17; Tevbe, 9/48; Furkan, 25/29; Tark, 86/15 vd.

Kur'an'a, yani İslâm'a göre aslında savaştan maksadın; temel insan haklarının korunması, zulüm ve haksızlıkların önüne geçilmesi, kendi ırz, namus, can ve mala tasalluta engel olma veya elde edilecek bir fayda için ya da yeryüzünde Allah sözünü yüceltmek ve Allah inancını yaymak için olması gerekmektedir.³⁰ Bunu yaparken de en hafif ve en az zararlı yol tercih edilmeli, asla had aşılmalıdır (Bakara, 2/190). Bu yüzden, İslâm'ın söylediği şartların tam olarak gerçekleştiği savaşların sonunda, toplum bünyesinin güçlenmesi, temizlenmesi ve huzura ermesi beklenmektedir. Çünkü Müslim veya Gayr-i Müslim toplumlarda, birilerinin sosyal düzenini bozmak için örgüt kurmak, haydutluk yapmak, yol kesmek, yağmalamak, gasp etmek, maddi ve manevi erdemlerin ortadan kaldırılmasına çalışmak, ırz ve namuslara saldırmak, anarşi, terör, gibi şiddet içeren eylemlerin önüne geçilmesi doğal olarak bu sonucu ortaya çıkarır.³¹

Savaş hakkında ifade ettiğimiz bu hususlar, hemen hemen tüm İslâm âlemi tarafından ortak kabule ulaşımıştır. Bu noktadan itibaren sayılan gerekçelerin ne zaman, ne şekilde gerçekleştiği ve hangi durumlarda savaşın hemen, hangi durumlarda biraz erteledikten sonra yapılacağı ya da öncesinde bir görüşme ve ikna sürecinin gerekli olup olmamasından kaynaklı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu durum da önceki satırlarda izaha çalıştığımız temelde iki ayrı bakış açısı ve iki ayrı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Savaşın esas olduğunu söyleyenlerin zikrettiğimiz delillerden başka şunları da gündeme getirdiklerinin görmekteyiz;

- Dünya; Daru'l-Harb ve Daru'l-İslâm olmak üzere iki kutba ayrılmıştır ve Daru'l-İslâm'dakiler, Daru'l-Harb bölgelerini ve orada bulunanları kurtarmalıdır, düşüncesi.³²
- Bazı ayetler ki; bunlar sürekli bir savaşı emretmekte, güçlü olduğu müddetçe anlaşma ve barışı yasaklamaktadır. (Bazı ayetlerden hareketle ise; Putperestlerle İslâm'a girinceye, Ehl-i Kitap ile cizye verinceye kadar savaş yapılması gerekir, denilmektedir.) Tevbe Suresi'ndeki ayetlerde ağırlıklı olarak bu durum vardır. Tevbe Suresi de son inen sure ve ayetler arasında olduğu için buradaki hükümleri nesh edebilecek bir sure ya da ayetin de zaten bulunamayacağı, düşüncesi.³³
- Barış, müsamaha gösterme, af ve yüz çevirme ile ilgili ayetlerin, bu konudaki Hz. Peygamber'in tavrının Müslümanların zayıf olduğu İslâm'ın ilk zamanlarıyla alakalı olması, daha sonraları Müslümanların gücü ele geçirdikleri andan itibaren ise önceki durumu gerekli kılan ayet ve Hz. Peygamber'in tutumu ile nesh edilmiş olması, düşüncesi.³⁴

³⁰ Konu ile ilgili bazı örnek ayetler için bkz.; Bakara, 2/191-194; Mâide, 5/64; Hac, 22/39; Enfâl 8/39, 47, 56-58, 61; Kasas, 28/77, 83; Muhammed, 47/4; Saff, 61/10-12 vd.

³¹ Konu ile ilgili bazı açıklamalar için bkz.; Yaman, 1998: 49; Sağiroğlu, 1987: 31.

³² Konu ile ilgili görüşler hakkında geniş açıklamalar için bkz.; İbn Kayyim, 1381; ez-Zuhaylî, 1965; Zeydan, 1382; Hallâf, 1988; Hitti, 1989: I/207-208, 260, 284, 686; Kruse, 1971: 54-65; Özel, 1991.

³³ Konu ile ilgili ayetler için bkz.; Bakara, 2/191-193; Enfâl, 8/39, 65; Tevbe, 9/5, 29, 36, 123; Muhammed, 47/35 vd. Tevbe suresindeki ayetlerin kendinden öncekileri nesh ettiği ama onun nesh edilemeyeceğine dair bilgiler için bkz.; Suyûtî, 1398: II/31; İzmirli, 1330: II/59-104.

³⁴ Konu ile ilgili Hz. Peygamber'in örnek verilen bir uygulaması olarak şu olay zikredilmektedir: Abdullah b. Avn'den nakledilmiştir: “Nâfi'ye yazarak savaştan önce (müşrikleri İslâm'a) davet etme hususunda sordum. O, bana şu cevabı verdi: “Bu, İslâm'ın başında idi. Rasûlullah (s), Beni Müstalik'e ani

- Herhangi bir kimsenin Müslüman olmaktan başka kurtuluşa ulaşma imkânı yoktur. Dolayısıyla onu imana getirebilmek için savaş, cizye, zelil duruma düşürme vs. yollarla zorlamak gerekir, düşüncesi.³⁵
- Kâfirlerin sürekli Müslümanları yok etmek ya da zarar vermek üzere tetikte bekliyor olmalarına, bu konuda kendi aralarında yardımlaşıyor olmalarına karşın Müslümanlarında onlara fırsat vermeksizin her an ve her fırsatta savaşmaları gerekliliği, ayrıca Kâfirlerin Müslümanların dostu olamayacağı, böyle bir ilişki içerisine girilirse hem dünya hem ahret için ciddi tehlikelerin ortaya çıkacağı, düşüncesi.³⁶
- İslâm'ın ilk yıllarında sürekli savaşların yapılması, bu savaşlar neticesinde kısa sürede İslâm Devlet ve toplumunun zenginleşmesi, ilerlemesi, medeniyet sahasında tek güç haline ulaşması, diğer taraftan Müslümanların liderliğini kaybettiği dönemlerde derhal fesât ve zulmün her yeri kaplayacağı, düşüncesi.³⁷
- Şayet yeryüzünün herhangi bir yerinde bir zulüm, bir fitne varsa Müslüman'ın vazifesi onu ortadan kaldırmaktır. Şayet bu ideali gerçekleştirmek ve insanları özgürleştirmek için mücadeleyi yani savaşmayı bırakırsa ilahi cezayı herkes hak eder, düşüncesi.³⁸
- İslâm'ın öngördüğü devlet anlayışının evrensel olması ve tüm insanlığı tek çatı altında toplaması gerektiği, ya Müslüman olarak ya da Müslümanların koyduğu kurallara tabii olarak yaşamaları gerektiği, düşüncesi (Zeydan, 1382: 60-63).

İşte bu nokta da acaba İbn Hazm'ın bakış açısı ve içinde bulunduğu durum nedir? Onu tespitte çalışalım.

İbn Hazm, cihat yapmak konusunda her Müslümanın istekli olması gerektiğini söylemekle birlikte³⁹ her Müslümanın mutlaka savaşa katılması gerektiğini kabul etmemektedir. O, bu konuda; "Memleketlerinde düşmana karşı savunmada bulunan, her türlü eksikliklerine karşın onları muhafaza eden Müslümanlar buldukça cihadın farzıyeti diğerlerinin üzerinden düşer" demektedir (İbn Hazm, 2015: 19)⁴⁰ Ayrıca "Memleketlerinde düşmana karşı

savunmada bulunan..." diyerek, sürekli şekilde düşmana karşı bir saldırı halinin bulunması gerektiği gibi bir düşünceyi kabul etmediğini de ifade etmiş olmaktadır. Dolayısıyla ona göre savaş; her an yapılması gereken bir iş değil, taarruz altında kalınması durumunda, korunmak için yapılan bir iştir.

İbn Hazm'a göre; devlet başkanı Daru'l-Harb'e karşı bir cihat ilan ettiğinde, meşru mazereti olmayan herkesin bu cihada katılması farzdır (İbn Hazm, 2015: 21). Bu hükmünden hareketle İbn Hazm'ın savaşı esas kabul ettiğini iddia edemeyiz. Çünkü O, bu hükmü söylerken devlet başkanının hangi gerekçe ile bu cihadı emrettiğini mevzu bahis etmemektedir. Bu emir, belki de düşmanın topyekûn savaşa katılmalarına karşı alınmış bir savunma savaşıdır. Bu ise barışın esas olduğunu söyleyenlerin de delil getirdiği Mümtehine Suresi 8. ayetinin gereği bir durumdur. Dolayısıyla İbn Hazm'ın bu hükmünden hareketle savaşın esas olduğu gibi bir görüşü savunduğunu çıkaramayız.

İbn Hazm, savaşın; savunmaya,⁴¹ düşmanın zarar vermesinin önüne geçilmesine,⁴² zulme, fitne ve fesâta karşı,⁴³ Allah'ın dininin insanlara ulaştırılmasında engelleri ortadan kaldırmak için başka yol kalmadığında,⁴⁴ düşmanın Müslümanlara zarar verebilecek bir gücünü kırmaya ve gözünü korkutmaya,⁴⁵ esir edilmiş ve hakları ellerinden alınmış Müslümanlar ve onların çocuk ya da eşlerinin bu esaretten kurtarılmalarına⁴⁶ yönelik yapılması gerektiğine inanmaktadır. O, savaşın esas olduğunu söyleyenlerin iddia ettiği "sürekli savaş yapılması ya da yılda en az bir kere savaş yapılması gerektiği" şeklindeki hükümleri gibi bir hükmü, "Kitabu'l-Cihad" bahsinin hiçbir yerinde gündeme getirmemiştir. Kendisinden önceki İslâm Âlimlerinin kaynaklarına vakıf olduğu ve hatta serdettikleri birçok görüşü tahlile tabi tuttuğu bilinen İbn Hazm'ın, bu konudaki görüşü hiç gündeme getirmemesi, onun bu görüşe katılmadığını göstermektedir.

İbn Hazm'ın savaş ile ilgili tavrının yukarıda zikrettiğimiz şartlar çerçevesinde olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla incelediğimiz kısımlardan hareketle onun, sürekli bir savaş halinde bulunulması gerektiğine dair bir hükmü serdetmediğini söyleyebiliriz.

4. Sonuç

İslâm ve Müslümanlar, savaş ve barış konusunda öteden beri, belirli bazı çevrelerce, çeşitli ithamlara maruz bırakılmışlardır. Bu yüzden konunun -İslâm dünyasında fiiliyatta cereyan eden kısmı, farklı bir tartışma konusu olmakla birlikte- teorideki durumunu tespit etmek, son derece önemli bir husustur. Zira teorikteki kuralların pratiğe yansımada, insan faktörü devreye girmekte, çeşitli siyasî, sosyal, ekonomik ve hatta duygusal gerekçeler olayın farklı şekillerde cereyan etmesine neden olabilmektedir. Bu

baskın yaptı. Adamlar gafilidi, hayvanları ise su kenarında sulanmakta idi. Onlardan savaşabilecek durumda olanları öldürdü, kadın ve çocuklarını da esir etti. O gün Cüveyriye (r.a.) validemizi esir almıştı. Bunu bana Abdullah b. Ömer (r.a.) rivayet etti. Abdullah bu orduya asker olarak katılmıştı" (Buharî, İtk, 13; Müslim, Cihâd, 1; Ebu Dâvûd, Cihâd, 100). Konu ile ilgili yaklaşımlar ve nesh edilme durumu için bkz.; Suyûfî, 1398: II/31; Yaman, 1997: 25-30.

³⁵ Konu ile ilgili bazı açıklamalar için bkz.; İbn Teymiyye, 1399: 59; İbn Kayyım el-Cevziyye, 1381: I/23-25; Hitti, 1989: I/207-208; Kruse, 1971: 54-82; Zeydan, 2012: I/328-329, II/265; Konuya delil teşkil ettiği söylenen bazı ayet ve hadisler için bkz.; Enfâl, 8/39; Tevbe, 9/123; Sebe', 34/28; Buharî, İman, 17; Cihad, 44; Salât, 28; Müslim, İman 32; Ebu Dâvûd, Cihad, 34, 95.

³⁶ Konu ile ilgili delil getirilen bazı ayetler için bkz.; Al-i İmran, 3/118; Nisa, 4/51, 52; Mâide, 5/51, 68; Mümtehine, 60/1.

³⁷ Konu ile ilgili Haçlı Seferleri, Moğol İstilas ve tarihte yaşanan büyük katliam ve zulümlerin bundan dolayı olduğunu hakkında bazı örnekler için bkz.; Yaman, 1997: 26-31.

³⁸ Bu görüşün delil getirdiği bazı ayetler için bkz.; Mâide, 5/51; Muhammed, 47/35; Mümtehine, 60/1. Geniş anlatım için bkz.; en-Nedvî, Ali el-Hasanî, (1996), Müslümanların Gerilemesi ile Dünya Neler Kaybetti, çev.: Mehmet Süslü, Kitabevi Yay., İstanbul.

³⁹ Bu konuda Ebu Hureyre'den şu hadisi delil olarak getirmektedir; Rasulullah (s) şöyle demiştir: "Kim -Allah yolunda- savaşa katılmadan, ya da hiç değilse nefsinde böyle bir istekte bulunmadan ölürse, nifakın bir çeşidi üzere ölmüştür." Bu ve benzeri hadisler için bkz.; Müslim, İmâre, 158. Ayrıca bkz.; Ebu Dâvûd, Cihâd, 18; Nesâî, Cihâd, 2 Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 17; Müslim, İmâre, 125; İbn Mâce, Fiten, 13.

⁴⁰ Tüm Müslümanların aynı anda savaşa katılmalarına gerek olmadığına dair görüşün için bkz.; İbn Hazm, 2015: 19, 21, 22 vd. Yine bu konuda; "Her iki

kişiden birisi sefere katılsın, ecir her ikisinin arasında ortak olacaktır" (Müslim, İmâre, 137) hadisini ve Tevbe Suresi 42. ayeti delil olarak zikretmektedir.

⁴¹ Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 19, 21, 22, 36 vd.

⁴² Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 19, 31, 32, 36, 49, 53, 54 vd.

⁴³ Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 19, 53, 54, 78, 79, 136 vd.

⁴⁴ Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 76, 77, 79, 90, 91, 136 vd.

⁴⁵ Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 21, 24, 25, 28, 145, 153 vd.

⁴⁶ Konu hakkındaki örnek bazı görüşleri için bkz.; İbn Hazm, 2015: 80, 87, 90, 91, 94, 95, 139 vd.

noktada, İslâm'ın teorikte "Savaş ve Barış" konusuna nasıl baktığını ortaya koymak gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de İslâm'ın temel kaynaklarına ve İslâm Tarihi boyunca öne çıkmış ve genel kabule ulaşılmış İslâm Âlimlerin konu ile ilgili kanaatlerine müracaat edilmelidir. Çünkü İslâm'ın konu ile ilgili teorikteki en doğru görüşü ancak bu şekilde gün yüzüne çıkartılabilir.

İslâm'ın en temel iki kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebi ortadadır. Bununla birlikte İslâm Tarihi boyunca kendilerine itibar edilmiş yüzlerce İslâm âlimi olmuştur. Bunların her birisi; çoğunlukla kendilerine has metotlarla, Kur'an, Sünnet ve çeşitli delil kaynaklarından hareketle, karşılaşılan her konu hakkında, İslâm'ın söylemini ortaya koymaya çalışmışlardır. Oluşan bu büyük birim, sonuçta incelenilen konu hakkında İslâm'ın teorikteki yaklaşımını bize göstermiştir. İslâm'ın "Savaş ve Barış" hakkındaki söylemini tam/doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için de bu yolun takip edilmesi gerekmektedir. Biz, bu çalışmamızda İslâm Tarihinde çok önemli bir konuma ulaşmış, kendine ait bir metodoloji ile çeşitli konular hakkında görüşler serdetmiş bulunan İbn Hazm'ı inceledik. Çünkü O, hemen her konuda görüşü merak edilen ve en temel kaynaklardan Kur'an ve Sünnet ile hareket eden, ortaya koyduğu sağlam deliller nedeniyle çok defa kendisine müracaat edilen bir İslâm âlimi olmuştur.

İbn Hazm'ın "Savaş ve Barış" konusunda; barışın esas olması gerektiği görüşünde olduğunu söyleyebiliriz. Bunu söylememizi gerekli kılan birçok husustan sadece bir tanesi şudur: Savaşın esas olduğunu söyleyenler, çoğunlukla sürekli bir savaş hali ve her yıl en az bir savaşın yapılması gerektiğine dair görüş beyan etmektedirler. İbn Hazm ise savaşın kurallarını ve çerçevesini zikrettiği "Kitabu'l Cihad" başlığında böyle bir hükme hiç yer vermemiştir.

Savaşın da şu durumlarda olması gerektiği kanaatindedir;

- Düşmanın Müslümanlara karşı topyekûn savaşa başladığında, Müslümanların onları püskürtmesi,
- Zulüm, haksızlık, fitne ve fesâtin bertaraf edilmesi,
- Esir edilmiş, hakları ellerinden alınmış Müslümanlar ya da bunların eş ve çocuklarının kurtarılması,
- Antlaşmalarına ihanet eden düşman ya da iç grupların ortaya çıktığında bunların bertaraf edilmesi,
- Düşmanın, Müslümanlara zarar vermek üzere güç ve kuvvet toplama girişimlerine karşı, bunun engellemesi ve gözlerinin korkutulması,
- İnsanların hür iradeleri ile dinlerini seçebilmeleri adına üzerlerindeki baskı unsurlarının ortadan kaldırılması.

Bütün bu zikredilenlerden başka ona göre; Allah'ın dinini tüm dünyaya tebliğ etmek gerekmektedir. İşte bu noktada inkârcılar normal yollardan dinin tebliğine müsaade etmezler, engeller çıkartırlarsa, bu durumda da savaş yapılabilir. Her ne gerekçe ile olursa olsun yapılan hiçbir savaşta ise haddi aşmak, Kur'an ve Sünnet'in istisna ettiklerinin dışında bir kuş dahi olsa herhangi bir canlıya, tabiata, kadın ve çocuklara, savaşa katılmamış olanlara zarar vermek, tahribatta bulunmak ise yasaklanmıştır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, (1992), el-Müsned, İstanbul.
- Apaydın, Yunus H., (1999), "İbn Hazm", DİA., TDV. Yay., İstanbul.
- Arendonk, C. Van, (1968), "İbn Hazm", MEB., İslâm Ansiklopedisi, Eskişehir.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, (1976), Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmûsu, İstanbul.
- Brockelman, Carl, (1993), Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, çev.: Muhammed Avni Abdurraûf, Mısır.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, (1992), el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul.
- Câbirî, Muhammed Âbid, (1997), Arap Aklının Oluşumu, çev.: İbrahim Akbaba, İstanbul.
- Çetiner, Aydın, (2003), 21. Yüzyılda Savaş Stratejileri, Selis Yay., İstanbul.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, (1992), Sünen, İstanbul.
- Develioğlu, Ferit, (1995), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, (1992), es-Sünen, İstanbul.
- Ebu Zehra, Muhammed, (trç.), el-Alâkâtu'd-Devliyye fi'l-İslâm, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire.
- Ergüven, Şehabettin, (2008), "Zahiriliğin Büyük İmamı İbn Hazm: Hayatı ve Eserleri", İslâmî İlimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 1, Bahar.
- Fîrûzabâdî, Muhammed b. Yakûb, (1952), Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut.
- Goldziher, İgnace, (1993), Klasik Arap Literatürü, çev.: Azmi Yüksel-Rahmi Er, İmaj Yay., Ankara.
- Hallâf, Abdülvahhâb, (1988), es-Siyâsetu's-Şer'iyye fi's-Sûni'd-Düstüriyye ve'l-Hariciyye ve'l-Mâliyye, Kuveyt.
- Hamidullah, Muhammed, (1979), İslâm'da Devlet İdaresi, çev.: Kuşçu Kemal, Ankara.
- (1981), Hz. Peygamber'in Savaşları, çev.: Salih Tuğ, Yağmur Yay., İstanbul.
- (1985), el-Vesâiku's-Siyâsiyye, Beyrut.
- Hızlı, Mefahil (edt.), (2011), İslâm Kurumları ve Medeniyeti, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir.
- Hitti, K. Philip, (1989), Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, çev.: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- İbn Abdilberr, (1982), Ebu Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtûbî, Cami-u Beyani'l-İlmi ve Fadlih ve ma Yenbeği fi Rivayetihi ve Hamlih, Kahire.
- İbn Başkuvâl, Ebu'l-Kasım Halef b. Abdilmelik b. Mes'ud, (1995), es-Sıla, thk.: İzzet el-Attar Hüseyinî, Mektebet-ü Neşri's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Kahire.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, (1996), Lisânu'l-Mizân, thk.: Muhammed Abdurrahman el-Maraşî, Beyrut.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, (1994), *Vefeyâtu'l-'Ayân ve Enbâi Enbâi'z-Zaman*, thk.: İhsan Abbas, Beyrut.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, (tr.z.a), el-Muhalla, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Kahire.-(tr.z.b), el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut.

-(1985), *Tavku'l-Hamâme fi'l-Ülfeti ve'l-Üllâf*, thk.: Tâhir Ahmed Mekki, Kahire.

-(2015), *Kırk Fasıl'da Cihat Kitabı*, çev.: Mehmet Şimşir, Hüner Yay., Konya.

İbn Kayyim el-Cevziyye, (1381), *Ahkâm-ü Ehli'z-Zimme*, thk.: Subhi es-Salih, Dimeşk.

İbn Kesir, İmâdüddin Ebu'l-Fida İsmâil b. Ömer, (1966), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Maârif, Beyrut.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn, (tr.z.), *Lisanu'l-Arap*, Beyrut.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed, (1399), *es-Siyâsetu's-Şer'iyye fî Islâhi'r-Ra'î ve'r-Ra'iyye*, Kahire.

İbnü'l-Esir, İzzettin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem, (1965), *el-Kâmil fi't-Târih*, Dersâdet Yay., Beyrut.

İzmirli, İsmail Hakkı, (1330), *İlm-i Hılâf*, İstanbul.

Kastan, Ali Kemal, (2005), *Barış Dini*, Bilge Yay., İstanbul.

Kehhâle, Ömer Rıza, (1957), *Mu'cemu'l-Müellifin*, Beyrut.

Kruse, Hans, (1971), "İslâm Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı", çev.: Yusuf Ziya Kavakçı, İ.T.E.D., IV/3-4 (1971), ss. 54-82.

el-Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (tr.z.), *el-Ahkmu's-Sultaniyye ve'l-Vilâyâtu'd-Diniyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

el-Mu'cemu'l-Vasıt, (1983), *Dâru'l-Maarif Yay.*, Mısır.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccac en-Neysâburî, (1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul.

Nedvî, Seyyid Süleyman, (1985), *Büyük İslâm Tarihi*, çev.: Ali Gencelli, Şamil Yay., İstanbul.

en-Nedvî, Ali el-Hasanî, (1996), *Müslümanların Gerilemesi ile Dünya Neler Kaybetti*, çev.: Mehmet Süslü, Kitabevi Yay., İstanbul.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (1992), *es-Sünen*, İstanbul.

Özel, Ahmet, (1991), *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*: Daru'l-İslâm-Daru'l-Harb, İklim Yay., İstanbul.

Sağiroğlu, Ekrem, (1987), *Çağdaş Dünya ve İslâm*, İklim Yay., İstanbul.

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed, (1983), *el-Mebsût*.

Sırım, Veli, (1999), *Evensel Barış*, Türdav Yay., İstanbul.

Suyûtî, Celalüddin b. Abdurrahman b. Ebi Bekr, (1398), *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut.

Şâfiî, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, (1963), *el-Ümm, Kahire*.

Şeltut, Mahmud Muhammed, (1964), *el-İslâm Akide ve's-Şerî'a*, Kahire.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve b. Musa, (1992), *es-Sünen*, İstanbul.

Turnagil, Ahmet Reşit, (1977), *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul.

Yaman, Ahmet, (1997), "İslâm Hukukunda Devletler Arası İlişkilerin Temel Niteliği", *İLAM Araştırma Dergisi*, c.II, sayı 1.

-(1998), *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yay., İstanbul.

Yakut el-Hamevî, Şihabüddin Yakub b. Abdillah, (1993), *Mu'cemu'l-Üdebâ*, thk.: İhsan Abbas, Beyrut.

Yıldız, Hakkı Dursun (edt.), (1988), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Akçağ Yay., İstanbul.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, (1955), *Tezkiratu'l-Huffâz*, Haydarabat.

-(1996), *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.: Şuayb el-Arnâvût, Beyrut.

Zeydan, Abdülkerim, (1382), *Ahkâmu'z-Zimmiyyin ve'l-Müste'menin*, fi Dâri'l-İslâm, Bağdat.

Zeydân, Corcî, (2012), *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev.: Nejdî Gök, İletişim Yay., İstanbul.

ez-Zuhaylî, Vehbe, (1965), *Âsâru'l-Harb fi'l-Fıkhî'l-İslâm*, Dimeşk.

-(1996), *İslâm Hukukunda Savaş*, çev.: İsmail Bayer, İhtar Yay., İstanbul.